

STANDARD č. 17

ZÁSADY POSTUPŮ V SITUACÍCH VÝZNAMNÝCH ZMĚN V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI

17a	Orgány sociálně-právní ochrany, které mají s osobami pečujícími a osobami v evidenci uzavřeny dohody o výkonu pěstounské péče, mají písemně stanovena pravidla a postupy práce pro situace významných změn v životě dětí a rodin, včetně ukončení pobytu dítěte v původní nebo náhradní rodině.
------------	---

Cílem je:

- zajištění adekvátní přípravy dětí, rodičů a pěstounů na významné změny v jejich životech
- efektivní řešení složitých životních situací souvisejících s významnou změnou v životě dítěte a rodiny

Významné změny – příklady situací, které by mohly být pro dítě v NRP významné:

- příchod dítěte z biologické rodiny do rodiny pěstounské
- příchod dítěte z ústavního zařízení, ZDVOP apod. do pěstounské rodiny
- odchod dítěte z pěstounské rodiny do ústavního zařízení apod.
- zájem biologických rodičů o kontakt s dítětem v NRP
- odchod dítěte z pěstounské rodiny zpět do biologické rodiny
- přijetí dalšího dítěte do pěstounské péče
- narození dítěte v pěstounské rodině
- nástup dítěte do mateřské školky, základní školy, změna školy
- stěhování
- volba následného studia se zaměřením na budoucí uplatnění v životě
- rozvod pečující osoby/osob
- odchod člena rodiny
- vážné onemocnění pěstouna nebo dítěte / člena náhradní rodiny
- úmrtí pěstouna / člena pěstounské rodiny
- komplikované vztahy mezi náhradními rodiči a dítětem
- zletilost dítěte, ukončení pěstounské péče

1. Pravidla práce pro situace významných změn

Všem významným životním změnám věnuje koordinátor případu (v pozici doprovázejícího pracovníka; dále jen „koordinátor případu“) maximální pozornost a celý proces doprovází. Koordinátor případu se zaměřuje na celkové fungování náhradní rodiny, zjišťuje, zda jsou dítěti zajištěny veškeré podněty pro zdravý vývoj při změně situace v rodině, je s rodinou a dítětem v

pravidelném osobním kontaktu, pečlivě mapuje reakce, sleduje projevy dítěte, vzájemnou komunikaci a bezpečně kotví celý proces tak, aby změna pro dítě byla co možná nejméně zatěžující. Jde zejména o eliminaci další případné traumatizace dítěte.

Koordinátor případu se při mapování potřeb náhradní rodiny zaměřuje na veškeré její potřeby, na potřeby dětí vyrůstající v této rodině. Konkrétně by měl zjistit a zmapovat silné stránky (o co se lze opřít, vnitřní zdroje) ale i slabé stránky (skrytá úskalí, rizika). Situace v životě náhradní rodiny mohou být různě náročné jak pro samotné dítě, tak pro pěstouny. Pečující osoba musí zvážit, zda má příprava předvídatelných či plánovaných změn v rodině probíhat pod odborným vedením, či ji zvládne bez této pomoci. Odborným vedením se rozumí spolupráce s psychologem, psychoterapeutem, právníkem, speciálním pedagogem či jiným odborníkem (dle závažnosti a charakteru dané situace).

Celou situaci a odbornou pomoc by měla rodina konzultovat s koordinátorem případu a ten by měl být nápomocen při výběru vhodného odborníka a zajištění pomoci. Při doprovázení je důležité rodinu povzbuzovat, kladně motivovat k otevřené a přímé komunikaci mezi členy rodiny, vést rodinu k řešení a nikoliv k vyhýbání se překážkám, k zajištění a podpoře dítěte a respektování jeho vývojového období.

Podpora všech aktérů a úzká spolupráce, zejména předávání informací (viz standard č. 16) je naprosto nezbytnou součástí. Koordinátor případu **plánuje sled jednotlivých kroků s rodinou, konzultuje** s ní všechny tyto kroky a postup **vyhodnocuje**. Všechny kroky jsou písemně zaznamenávány v IPOD nebo ve spise.

2. Zásady postupů v situacích významných změn

Koordinátor případu musí nejprve definovat, zda je situace významná pro dítě, resp. rodinu, zda potřebují pomoc a proč (např. porovná situaci v rodině pěstouna s běžnou situací rodiny, dle základních informací porovná vývoj dítěte s vývojem popisovaným v odborné literatuře, pro lepší ověření si vyžádá i názor speciálního pedagoga nebo jiného spolupracovníka, konzultuje danou situaci s jiným sociálním pracovníkem OSPOD, který s rodinou též pracoval).

Jednotný postup aplikovatelný na shora definované významné situace neexistuje, protože každý jedinec je zcela jedinečný a neopakovatelný a každý reaguje na změny zcela odlišně. Proto je třeba, aby koordinátor případu nejen jednal eticky a profesionálně, ale aby usiloval o řešení, které zaručí, aby průběh procesu zvládnutí změny byl co možná nejvíc hladký a harmonický. V závažných případech koordinátor případu situaci v rodině a jednotlivé navržené kroky konzultuje s vedoucím Odboru sociálních věcí. Pro konzultace slouží i supervize nebo porady týmu OSPOD.

Vždy je potřeba vycházet z konkrétní situace rodiny. Pokud koordinátor případu rozhodne a vyhodnotí, že situace je pro dítě, resp. rodinu, významná, navrhne způsob intervence, popíše jednotlivé kroky (co, kdo, kdy a jak udělá), jak dlouho intervence potrvá a s kým (odborník, OSPOD, další zainteresované osoby).

K tomuto účelu je zpravidla aktualizován IPOD, který slouží jako podklad pro zvládnutí situace významné změny.

Přípravná fáze:

- práce s životním příběhem,
- pravidelné návštěvy v rodině,

- mapování aktuální situace, jejího vývoje, sledování možných rizik (reakce jednotlivých členů rodiny, reakce okolí, mateřské školky či školy),
- poskytování zpětné vazby, pomoc, poradenství, včetně styku s institucemi,
- práce s odbornou literaturou – samostudium pečující osoby a konzultace,
- vedení záznamů pečující osobou (např. zápisy v Deníčku) - jak o reakcích dítěte, tak o svých pocitech, prožívání celé situace,
- zprostředkování asistovaného kontaktu dítěte s biologickou rodinou,
- spolupráce s odborníky (psycholog, terapeut, psychoterapeut, pediatr a další).

Během procesu koordinátor případu nabízí:

- podporu dítěte a členů náhradní rodiny v komunikaci, ventilování emocí, pocitů,
- definování potřeb a z toho vzniklých požadavků jak dítěte, tak členů náhradní rodiny,
- celý proces bezpečně kotví, chová se profesionálně, nevměšuje se, nenabízí „svá“ řešení,
- navrhuje způsob konkrétní pomoci: odbornou pomoc, návazné služby, služby pověřené osoby,
- realizuje intervenci a také ji v součinnosti s rodinou a dalšími zainteresovanými stranami vyhodnocuje,
- vše řádně písemně zaznamenává – záznamy z konzultací, půlroční zprávy, IPOD,
- využívá i postupy a metody popsané v dalších standardech.

3. Jednotlivé významné změny – pravidla a postupy

Přechod dítěte z biologické rodiny, ZVOP, DD, jiného zařízení, přechodné pěstounské péče do rodiny pěstounské; odchod dítěte z pěstounské rodiny do ústavního zařízení; odchod dítěte z pěstounské rodiny zpět do biologické rodiny

Příchod dítěte do náhradní rodiny je vždy velice citlivým okamžikem, který v sobě obsahuje možná rizika. Abychom tato rizika eliminovali a předcházeli případným úskalím, která by mohla narušovat stabilitu vztahů v rodině, pečlivě mapujeme stávající vztahové vazby v rodině, celkové emoční klima, prožívání a projevy všech zúčastněných. Středem zájmu musí v tomto období být prožívání dítěte. Aby tento proces dobře zvládlo, potřebuje oporu a pomoc všech dospělých, kteří se procesu přechodu účastní. Dítě musí cítit pocit bezpečí, jistoty, důvěry. Čím lépe se v procesu orientují dospělí (biologická rodina, pěstouni, sociální pracovníci), tím lépe dítě přechod do nové rodiny zvládne.

Po příchodu dítěte do rodiny pomáhá koordinátor případu rodině v adaptačním období dítěte, kdy se dítě s novým prostředím sžívá. Koordinátor případu zjišťuje, jak na příchod dítěte reagují jednotliví členové rodiny, jaké mají vztahy mezi sebou, jaké jsou nejčastější obavy a očekávání. Pokud jsou v rodině děti (biologické, svěřené do PP), věnuje zvýšenou pozornost tomu, jak ony celý proces vnímají a prožívají. Během celého adaptačního procesu by měl být koordinátor případu maximálně k dispozici rodině, aby byl celý proces pro všechny klidný, harmonický a přínosný. Pro dítě je vhodné hned v prvopočátku, aby si mohlo vzít s sebou Kufřík vzpomínek, nebo Deníček, pokud má (pravidelné záznamy o vývoji dítěte a významných okamžicích v životě dítěte, které zpracovává pečující osoba). Je to významné právě v momentech změny prostředí, v zátěžových situacích, protože dítě může mít věci z Kufříku spojené s pozitivními prožitky a může tak z nich čerpat.

Formy pomoci ze strany klíčového pracovníka:

- podpora ve vzájemné komunikaci členů rodiny
- zajištění odborné pomoci
- zajištění návazné služby

- psychická a emoční podpora dítěte
- psychická a emoční podpora pěstouna

Pokud jde o **přechod náhlý**, s malou možností plánování a přípravy, bez možnosti předchozí adaptace (přemístění na základě rychlého předběžného opatření), respektujeme potřeby dítěte, které se ocitlo v krizové situaci. Základem pro podporu dítěte v této situaci je způsob komunikace, který podpoří důvěru dítěte v dospělé osoby. Je možné využít senzobiografickou anamnézu. Koordinátor případu tak získané informace o dítěti zaznamená a následně předá následné pečující osobě, což slouží k dobré adaptaci dítěte v novém prostředí.

Senzobiografická anamnéza

Důležitý nástroj, který využíváme k efektivnímu předávání informací o dítěti následným pečujícím osobám za účelem podpořit rychlejší adaptaci dítěte na nové prostředí a usnadnit bezpečné navázání vazby mezi dítětem a pečující osobou. Tento nástroj je zásadní také pro udržení jednotných informací, které dítěti v době jeho přemísťování z péče do péče sdělujeme. V sociálním poli dítěte je při změně prostředí mnoho zúčastněných odborníků, jejichž práce se prolíná nebo na sebe navazuje. Zachování jednotných informací vůči dítěti je velice obtížný, ale i významný úkol.

Senzobiografická anamnéza mapuje různé oblasti péče o dítě. V situaci náhlého přechodu dítěte z péče do péče sledujeme zejména oblasti:

- Komunikace dítěte v situaci odebrání z rodiny
- Smyslové vnímání dítěte
- Základní potřeby dítěte
- Hygiena, zdraví
- Informace, které byly dítěti sděleny o současné situaci

Přechod plánovaný, s možností přípravy zapojených osob

Plánování přechodu dítěte se zpravidla věnuje multidisciplinární tým osob, které se přímo podílejí na řešení situace dítěte. Členy týmu mohou být:

- Pracovník doprovázející dítě při přechodu (doprovázející pracovník, zde současně koordinátor případu)
- Pěstounská rodina
- Pracovníci krajského úřadu, OSPOD dítěte a OSPOD pěstounů
- Další odborníci dle individuálních potřeb dítěte
- Rodiče dítěte
- Nové pečující osoby

Koordinátor případu rodiny koordinuje v situaci přechodu, koordinuje informovanost jednotlivých osob v multidisciplinárním týmu a zajišťuje přípravu na přechod dítěte a dalších zapojených osob (příprava těchto osob může probíhat s OSPOD, krajským úřadem, sociálně aktivizační službou pro rodiny s dětmi). Plán přechodu dítěte z péče do péče je tvořen ve spolupráci koordinátora případu a dalších členů týmu, zejména OSPOD dítěte.

Potřeby dítěte jsou v procesu změny prostředí průběžně vyhodnocovány a reflektovány v Individuálním plánu ochrany dítěte.

Fáze plánovaného přechodu dítěte z péče do péče

- Fáze přípravy a plán přechodu
- Fáze adaptace
- Fáze aklimatizace

Přípravná fáze přechodu dítěte z péče do péče zahrnuje přípravu:

- dítěte
- stávajících pečujících osob,
- nových pečujících osob (pěstounů, osvojitelů, rodičů dítěte),
- ostatních dětí ve stávající i nové rodině, širší rodiny
- spolupráci s ústavním zařízením kam dítě odchází

Příprava dítěte

Situace přechodu dítěte je velmi náročným a stresovým obdobím. V procesu přechodu se snažíme naplňovat princip respektu k potřebám dítěte. Přípravná fáze přechodu dítěte by měla snižovat riziko traumatizace dítěte ohroženého ztrátou bezpečí v situaci změny.

Pracovník, který připravuje dítě na přechod, je kompetentní v základních dovednostech pro práci s dítětem. Dokáže komunikovat citlivě a adekvátně s dítětem, je vnímavý k verbálním i neverbálním projevům dítěte, empatický, trpělivý, dokáže aktivně naslouchat. Při přípravě dítěte sleduje zájem dítěte, dohlíží na dodržování práv a potřeb dítěte, využívá adekvátní nástroje a metody.

Příprava stávajících pečujících osob

Stávající pečovatelé (pěstouni, poručníci), potřebují v procesu přechodu dítěte do následné péče podporu ve změně situace a možnost reflexe vlastního prožívání. Koordinátor případu může nabídnout psychologické poradenství, terapeutické služby, mapuje potřeby pěstounů v období změny.

Stávající pečovatelé jsou důležitým zdrojem informací o dítěti, pro nové pečovatele připravují informace v rámci Senzobiografické anamnézy pro plánovaný přechod (viz níže). Shromažďují informace v oblastech:

- komunikace
- smyslové vnímání
- zátěžové situace
- stravování
- usínání a spánek
- hygienická péče
- další oblasti specifické pro dítě.

Pečující osoby, od kterých dítě odchází, jsou důležitými osobami, které se podílí i na přípravě dítěte. Zajišťují dítěti dostatek informací a zohledňují zvýšenou potřebu bezpečí v tomto citlivém období. Koordinátor případu poskytuje rodině poradenství v této oblasti.

Příprava nových pečujících osob

Cílem přípravy těchto osob je dostatečné seznámení se s dítětem, jeho specifickými potřebami, zvyklostmi, projevy. Seznamují se s novou životní rolí, s novými právy a povinnostmi. Pěstouni a osvojitelé jsou připravováni v rámci skupinové přípravy koordinované krajským úřadem, na jejich přípravě se podílí i příslušný OSPOD. Koordinátor případu v pozici doprovázející osoby zajišťuje zejména předávání jednotných informací o dítěti. V případě přechodu dítěte do biologické rodiny se osvědčila spolupráce rodiny se sociálně aktivizační službou pro rodiny s dětmi. Pracovník této služby poskytuje rodině další poradenství, podporu a pokračuje v doprovázení rodiny po přechodu dítěte. Může tak přispět k úspěšné adaptaci a aklimatizaci dítěte v rodině, zároveň podporuje udržení rodičovských kompetencí a respektování potřeb dítěte.

Příprava ostatních dětí ve stávající i nové rodině, příprava širší rodiny

S dětmi pracujeme na porozumění situaci adekvátně věku, zjišťujeme jejich názor a prožívání situace, s dalšími členy širší rodiny reflektujeme jejich prožívání, připravujeme je na to, jak proběhne rozloučení s dítětem a možnosti dalších kontaktů s ním.

Přípravu dětí zajišťuje zejména doprovázející pracovník rodiny u stávajících pečovateli. U nových pečovateli může pracovník doporučovat způsob přípravy vlastních dětí novým pečujícím osobám (pěstouni či osvojitelé), případně pokud existuje možnost, pracovník se setkává i s vlastními dětmi nových pečujících osob. Příprava dětí v nové rodině je též součástí skupinové přípravy náhradních rodičů.

Spolupráce s ústavním zařízením, kam dítě odchází

Koordinátor případu v pozici doprovázející osoby se v rámci spolupráce s rodinou zaměřuje na úspěšný průběh pěstounské péče, podporuje dítě a další členy rodiny, aby v rodině mohlo zůstat a zdravě se vyvíjelo. Přesto se může stát, že rodina nedokáže o dítě nadále pečovat, též dítě může mít zájem při komplikovaných vztazích s pěstouny odejít do ústavního zařízení. V tomto případě se snaží pracovník spojit se se zařízením, zjistit nastavení podpory dítěte v novém zařízení, předat co nejvíce informací o dítěti osobě, která bude o dítě v zařízení pečovat. Může požádat o informace o režimu, pravidlech a zvyklostech v zařízení, aby mohl dítěti zajistit co nejvíce pocitu bezpečí v nové situaci.

Plán přechodu

V přípravné fázi přechodu dítěte z péče do péče je vytvářen plán přechodu, na kterém se podílí členové multidisciplinárního týmu. Zohledňují zájem dítěte, vyhodnocují novou situaci a zahrnují změny do IPOD. V plánu přechodu je též třeba zohlednit postupy ze strany soudu, zejména v otázce termínů, kdy je možné uskutečnit skutečné předání dítěte, dle příslušného soudního rozhodnutí.

Plán přechodu může obsahovat:

- Časový harmonogram
Specifikujeme časové rozvržení pro přípravu, adaptaci a aklimatizaci dítěte a ostatních členů rodiny. Obsahuje konkrétní rozvržení schůzek stávajících a nových pečujících, dítěte, návštěvy v rodině, předpokládaný termín přechodu dítěte.
- Místo, kde probíhá kontakt nových pečujících osob se stávajícími
Uvádíme a vyhodnocujeme bezpečné prostředí pro dítě, kde budou kontakty probíhat. Zahrnuje prostory organizace a domácnosti obou rodin, případně zařízení, do kterého dítě přechází.
- Vymezení obsahu předávaných informací, předávané předměty
Uvádíme, jaké informace mají být o dítěti předávány (zejména na základě senzobiografické anamnézy získané od stávajících pečujících osob), jaké dokumenty o dítěti předáváme (například rodný list, kartačka pojišťovny, zprávy z lékařských a psychologických vyšetření, apod.), též vymezujeme, jaké materiály budou předány pro zajištění zdravého vývoje identity dítěte v souvislosti s jeho historií (pěstouni mohou vytvářet Knihu života, Deník dítěte, shromažďují předměty významné pro zásadní okamžiky v životě dítěte).

Adaptace

Adaptační fáze je období, kdy se dítě setkává se svými novými pečujícími osobami a dochází k seznamování, vzájemnému poznávání, „sžívání se“ pečujících osob a dítěte. V adaptační fázi probíhají setkání dítěte s novými pečujícími osobami v pravidelných intervalech, s postupnou gradací frekvence kontaktů, délky kontaktů, zapojením nových pečujících do běžné péče o dítě. Dochází k seznamování dítěte s novým prostředím.

Aktivity plánované v tomto období zohledňují potřebu bezpečí dítěte a významnost období pro další vývoj vlastní identity dítěte. Postupný rozvoj adaptační fáze tak reflektuje aktuální prožívání dítěte, jeho reakce před a po kontaktu s novými pečujícími, dítě by nemělo projevovat zvýšené známky stresu z odloučení od stávajících pečujících, kontakty by měly probíhat v pozitivní atmosféře a být pro dítě příjemné. Vyvrcholením adaptační fáze je samotný přechod dítěte do nového prostředí.

Doporučení pro předání dítěte:

- při přemístění dítěte je přítomna vztahová osoba, případně pro dítě známá tvář
- předáváme a využíváme vše známé – hračky, vůně, fotografie, hudba, pomůcky
- soustředíme se na navození zvýšeného tělesného pocitu bezpečí (citlivá fyzická manipulace s dítětem) a zklidňující komunikace (tón hlasu, respektování rytmu dítěte, teplo, tekutiny) s cílem minimalizovat stresovou situaci

Aklimatizace

Období po předání dítěte do nového prostředí vyžaduje stále zvýšenou pozornost. V této fázi je doporučeno uskutečnit ještě několik kontaktů původních pečujících dítěte v novém prostředí, dítě by se naopak nemělo vracet do svého původního prostředí. Doprovázející pracovník rodiny může nadále poskytovat poradenství pro původní pečující osoby v tomto období, je k dispozici v prvních týdnech po předání dítěte i novým pečujícím.

Zájem biologických rodičů o kontakt s dítětem v NRP

Dítě by mělo znát své rodiče, pokud možno, znát svoji minulost, svůj původ, své kořeny. Sdělení by mělo proběhnout s citem, zohledněn by měl být věk a vyspělost dítěte. Náhradní rodiče by se o biologických rodičích neměli vyjadřovat zle, expresivně, neměli by je hanit. Dítě za své rodiče nemůže, nemělo by cítit, vinu, hanbu, pokoření.

Pokud dítě má za sebou traumatické dětství a odmítá o svých rodičích hovořit, nenutíme jej, nehovoříme na dané téma, ale ani jej netajíme. Vyčkáme, až dítě bude připraveno na toto téma hovořit či až se samo zmíní, téma mu nepodsouváme. Zájem dítěte by měl být prvořadým kritériem. Musíme však pracovat na jeho vnitřním zranění, na jeho sebepojetí. K tomu slouží metody, postupy, techniky a další aktivity popsané v jiných standardech, metodikách a materiálech OSPOD, jakož i spolupráce s odborníky.

Z pohledu popisované významné změny se například jedná o následující situace:

- Rodič dítěte se po dlouhém období až několika let ozve dítěti a vyžaduje kontakt s dítětem,
- Rodič dítěte, který se s ním pravidelně setkával, není k dohledání, nekomunikuje s dítětem ani náhradními rodiči, nelze ho kontaktovat a pro dítě jsou nejasné důvody změny chování,
- Rodič změnil svůj životní styl, například se vyléčil ze závislosti, buduje si podmínky pro spořádaný život, případně sděluje, že si chce vzít dítě zpět do péče, nebo naopak rodič, který začal trpět závislostí,
- Rodič dítěte bude mít další dítě, o které následně plánuje pečovat nebo pečuje,
- Rodič má zájem o péči pouze o jednoho ze sourozenců, kteří doposud žijí společně,
- Rodič dítěte se vrací z výkonu trestu a má zájem o kontakt s dítětem, rodič odchází do výkonu trestu a má zájem udržet kontakt s dítětem.

V situaci, kdy dochází ke změně vztahu dítěte k vlastnímu rodiči, je pro koordinátora případu v pozici doprovázejícího pracovníka a pěstouny zásadní zjišťování, jak dítě prožívá dané změny, jak si vysvětluje důvody změny, jak ovlivňuje změna jeho postoj k sobě samému a k osobám které

jsou pro něho nejbližší. Zásadní je zjišťovat změny ve vztahu k rodiči, mohou způsobit pocity viny dítěte za vzniklou situaci, může se cítit pod tlakem z očekávání, že se má chovat tak, jak si biologický rodič přeje či žádá. Dítě může mít pocity nejistoty, jak ovlivní vztah a chování biologického rodiče jeho vztah k náhradním rodičům, může být nejisté, zda je přípustné mít rád vlastního rodiče, chtít se s ním setkávat.

Rolí doprovázejícího pracovníka je zjišťovat nejistoty na straně dítěte, pěstounů, případně jednat i s biologickým rodičem, a vysvětlovat mu situaci dítěte, jeho připravenost se setkat, jeho nejistotu, neporozumění situaci změny. Následně s jednotlivými účastníky situace působit pozitivně v zájmu dítěte, které bude i nadále mít bezpečnou základnu ve vztahu k náhradní rodině a zvládne citlivé období změny. V případě potřeby lze využít návazné sociální služby ve formě asistovaného kontaktu dítěte s biologickými rodiči.

Přijetí dalšího dítěte, narození dítěte do rodiny

Situace rodiny, kde je plánováno přijetí dalšího dítěte do péče, může být velmi zátěžová, zejména pro dítě již v péči umístěné. V této situaci je rolí koordinátora případu v pozici doprovázejícího pracovníka zjišťovat názor dítěte na přijetí sourozence do rodiny, citlivě mapovat, jak si dítě představuje změnu. Společně s pěstouny se zaměřujeme na konkrétní situace, které dítě může zažívat po příchodu dalšího člena rodiny, jako například sdílení společného prostoru, sdílení hraček, společné výlety a trávení volného času, změna v množství pozornosti, kterou budou moci dítěti věnovat. Též dítě připravujeme na možné projevy nového dítěte, například častějšího pláče u miminka. Dítě lze přímo zapojit do příprav na příchod sourozence. V období před přijetím dítěte, kdy probíhá adaptace rodiny a dítěte, je vhodné, aby se již dítě seznamovalo s novým sourozencem, mělo možnost zažít pozitivní chvíle, začít si budovat vztah. Pracovník je k dispozici pro pěstouny i svěřené dítě, používá techniky pro zjištění názoru a potřeb dítěte, sleduje jeho prožívání. Společně s pěstouny pak plánuje proces adaptace dalšího dítěte v rodině. Je k dispozici v prvním období po přijetí dítěte, společně s pěstouny sleduje změny v chování dětí, vyhodnocuje potřeby dětí.

V obou případech je vhodné zvážit přítomnost odborníka v celém procesu, který pomůže zmapovat veškerá rizika, ale zároveň i pozitivní změny.

Stěhování rodiny, změna školy, volba následného studia se zaměřením na budoucí uplatnění v životě

Děti v náhradní rodinné péči jsou citlivé na změnu svého sociálního prostředí. Snížené sebevědomí, obtíže v navazování sociálních vztahů, nedůvěra k lidem obecně, mohou být faktory, které znesnadňují dítěti zvládnutí změny sociálního prostředí. Mezi podobné změny můžeme zařadit:

- Změna bydliště náhradní rodiny
- Změna školy, přestup na jiný stupeň vzdělávání
- Změna ve volnočasových aktivitách.

Rolí koordinátora případu v pozici doprovázejícího pracovníka v podobné situaci je pomoci rodině citlivě se připravit na změnu dítěte, zjistit co nejvíce informací o místě kam dítě přechází, kontaktovat společně s pěstouny osoby, se kterými se bude dítě nejvíce setkávat. Náhradní rodině je doporučeno citlivě naplánovat adaptaci dítěte v novém prostředí, informovat osoby které budou v přímém kontaktu s dítětem o jeho potřebách, jeho specifické situaci dítěte v náhradní rodině. Lze se zaměřit na doporučení, jak reagovat na dítě a podpořit ho v náročných stresových situacích, vysvětlit projevy dítěte a sjednotit výchovný přístup k dítěti. Při vstupu do dalšího stupně

vzdělávání je vhodné upozornit učitele na citlivá témata, např. biologická rodina dítěte. Je dobré, když se učitel v situaci orientuje, rozumí, že dítě například žije u prarodičů, přesto je oslovuje jako své rodiče, též že je složité mluvit o skladbě své rodiny, ukazovat fotografie rodiny. Zejména při vstupu do školního prostředí je vhodné učitele informovat o možných projevech dítěte spojených s jeho raným traumatem. Lze poskytnout literaturu či uspořádat schůzku pěstounů, koordinátora případu a učitele, vysvětlit specifické projevy dítěte a nabídnout doporučení pro řešení obtížných situací.

I na možnost stěhování by mělo být dítě předem připravováno. Záleží na vzdálenosti, kam se rodina stěhuje, zda to bude znamenat pro dítě ztrátu prostředí, které zná, kde mu bylo dobře, popřípadě změnu školy, ztrátu přátel, kamarádů, spolužáků. Výběr lokality by měl být, pokud možno, s dítětem projednáván, dítě by mělo vědět co nejvíce o novém místě bydliště, aby se tak jeho obavy co možná nejvíce rozptýlily. Vstup do neznáma je vždy nepříjemným momentem, dítě si není jisto svým postavením. S dítětem by se mělo řešit sociální zapojení do nového prostředí, poskytnout mu oporu, bezpečí, jistotu. V případě potřeby (dítě má značné obavy, cítí se nejistě) je třeba zvážit zapojení odborníka, např. psychologa, terapeuta.

Změna školy většinou souvisí se stěhováním rodiny, přechodem ze stávající základní školy na jinou ZŠ, přechodem dítěte ze základní školy na vyšší stupeň vzdělávání. Klíčový pracovník by měl pomocí pozorování mapovat projevy dítěte, během rozhovorů se ptát, jak se dítě cítí v novém kolektivu spolužáků, jak zapadlo do kolektivu, zda má možnost nabídky a využití mimoškolních aktivit, kroužků. Je důležité mapovat, zda má dítě kolem sebe někoho blízkého ze spolužáků, někoho, s kým tráví volný čas, cítí se dobře, zda se nevyhýbá docházce do školy, zda nemá únikové mechanismy – únik do nemoci, psychické problémy, zda se nezhoršil školní prospěch apod. Adekvátně věku s dítětem hovoříme (u malých dětí např. vyprávěním, obrázky, pohádkovým příběhem) o jednotlivých vývojových obdobích tak, aby dítě získávalo povědomí o celém cyklu života, o jeho dalším směřování, čím by chtělo být, až bude větší. S přibývajícím věkem mapujeme schopnosti, dovednosti a možnosti dítěte a společně s ním, v návaznosti na školní výsledky, vybíráme vhodnou profesi – učební obor, studium na střední škole. Při výběru učebního oboru, střední školy, dbá koordinátor případu na názor dítěte a zohledňuje jeho předpoklady ke studiu. Napomáhá dítěti sestavit vhodnou nabídku k výběru následného studia.

Rozvod náhradních rodičů, odchod člena rodiny

Dítě, adekvátně ke svému věku, by mělo být informováno o situaci v rodině, jako je například připravovaný rozvod. Nemělo by být opomenuto jako pasivní pozorovatel. O události je dobré s dítětem hovořit dopředu, vysvětlit mu důvody rozvodu, ujistit dítě, že za rozvrat nemůže. Vytvořené vztahy členů rodiny k dítěti by měly zůstat zachovány. Dítě by nemělo být bráno jako rukojmí, alibi, hromosvod. Doporučuje se volit spolupráci s odborníky, psychology, terapeuty, rodinnou poradnou, poradnou pro manželství a mezilidské vztahy apod.

Odchod člena rodiny může být pro dítě zásadní, stěžejní změnou, se kterou je třeba se vyrovnat. Zejména, pokud zde byla vytvořena citová vazba na odcházejícího člena, dítě může situaci pociťovat jako ztrátu. Je jedno, zda se jedná o odchod partnera pečující osoby, biologického dítěte, někoho, kdo v rodině společně žil, nebo s kým se rodina často a pravidelně setkávala (např. babička, dědeček).

S dítětem je třeba na téma hovořit, dát mu prostor a čas na zpracování emocí, vyjádření názoru na situaci a vytvořit k tomuto bezpečné rodinné prostředí.

Komplikované vztahy mezi náhradními rodiči a dítětem

S rodinou jsou problémy reflektovány během konzultací a doporučuje se navázat úzkou spoluprací s terapeuti, zintenzivňuje se práce koordinátora případu v pozici doprovázející osoby. S rodinou je mapována aktuální situace, je zjišťován názor jednotlivých členů rodiny a svěřeného dítěte, s dítětem se citlivě hovoří o vzniklé situaci, zjišťuje se dostatek informací o přáních dítěte. Dítě je přiměřeně věku a rozumovým schopnostem informováno o možných řešeních situace. Pokud problémy přetrvávají, nebo eskalují v podobě přání dítěte rodinu opustit, je třeba situaci řešit z pozice OSPOD. Vhodným prostředkem se jeví případová konference, kde se v rámci multidisciplinárního týmu vytvoří akční plán s ohledem na přání a potřeby dítěte.

V případě, kdy dítě rodinu opouští z důvodu konfliktních vztahů, je dle potřeby dítěti a rodině nabídnuta respektivní péče nebo ZDVOP na období, kdy se hledají efektivní způsoby řešení situace (podání návrhu na předběžné opatření, vytipování vhodné pěstounské péče na přechodnou dobu, oslovení biologické rodiny). S dítětem i s rodinou je navázána intenzivní spolupráce, koordinátor případu v pozici doprovázející osoby koordinuje předávání aktuálních informací mezi jednotlivými zúčastněnými subjekty.

V nastalé situaci jsou rizika vnímána hlavně v oblasti citového vývoje dítěte – pocit ztráty, pocit viny ze selhání, prohlubující se nedůvěra k dospělým osobám. Možné riziko vzniká i v oblasti zhoršení školního prospěchu a vztahů s vrstevníky z důvodu změny prostředí, z důvodu citové nestability, náročnosti životní situace či z důvodu nestabilního prostředí.

Vážné onemocnění člena rodiny, úmrtí

Záleží na charakteru onemocnění a jeho prognóze, jeho projevech. V případě potřeby je dobré volit spolupráci s odborníky, psychology, terapeuti. Snažit se, pokud lze, aby dítě situaci příliš nezasáhla, příliš neděsila. Vhodný není ani nereálný slib.

Pokud onemocní pěstoun, který sám pečuje o dítě, je třeba řešit, kdo se o dítě postará během jeho hospitalizace v nemocnici, a také by měly být probrány možnosti v případě náhlého zhoršení zdravotního stavu, kdo péči o svěřené dítě převeze – vytipovat vhodnou osobu ze širšího příbuzenstva, blízkých lidí, ze strany známých, přátel, popř. ZDVOP atd. Z důvodu vážné nemoci, nehody, autohavárie se může trvale změnit zdravotní stav člena rodiny. Zde je přínosná spolupráce s odborníkem, využití služeb podpůrného charakteru.

Úmrtí pěstouna nebo jiného člena rodiny je vždy pro dítě traumatizující. Velice záleží na tom, jak silná citová vazba byla mezi dítětem a členem rodiny vytvořena. Proto pokud je pro dítě situace příliš bolestivá, hovoříme s dítětem úměrně jeho rozumovým schopnostem a věku, vedeme ho ke smíření se s danou situací, vyhneme se zbytečnému patosu, nostalgii.

V situaci musí být vždy zohledněn věk dítěte, velmi malé děti smrt nechápou, nerozumí tomu, že někdo „umřel“, proto se doporučuje volit případnou spolupráci s odborníky, psychology, terapeuti.

Zletilost, ukončení pěstounské péče

Dítě by mělo být srozuměno s tím, že zletilostí zaniká dohoda o výkonu pěstounské péče i spolupráce s koordinátorem případu v pozici doprovázející osoby. Dítěti musí být vysvětleno, že zánik pěstounské péče neznamena, že dítě musí opustit náhradní rodinu a zprerhat všechny vazby. Zázemí a podpora ze strany náhradní rodiny může i nadále trvat, naopak je žádoucí v případě, že

dítě není na samostatný vstup do života zcela připraveno. Nicméně je nutné dítě intenzivně připravovat na samostatnost.

Vhodná doba, kdy je potřeba plánovat výstup dítěte z náhradní péče, je cca 2 roky před zletilostí. V rámci sociální práce je důležité zjišťovat:

a) dlouhodobý výhled vývoje situace dítěte:

- bude žít nadále v náhradní rodině?
- plánuje žít samo?
- jak uvažuje o své budoucnosti – bydlení, zaměstnání, hospodaření?

b) zdroje podpory pro přechodové období

- má zájem využít sociální službu?
- orientuje se v systému dávek státní sociální podpory?
- má přehled o tom, kam se obracet v problémových nebo krizových situacích?

c) oblasti přípravy dítěte pro zletilost

- práce
- finance
- bydlení
- úřady

Koordinátor případu má povinnost se i v pozici OSPOD intenzivně věnovat oblasti přípravy na samostatný život u dětí starších 16 let, které se nacházejí v náhradní rodinné péči (viz standard 14b).